

Sveučilište u Zagrebu

Prirodoslovno - matematički fakultet

Geografski odsjek

Jasminka Dimšić

Turizam kao čimbenik razvoja Baranje

Prvostupnički rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Aleksandar Lukić

Ocjena: _____

Zagreb, 22. rujna 2017.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Prvostupnički rad

Turizam kao čimbenik razvoja Baranje

Jasminka Dimšić, JMBAG: 0119030258

Preddiplomski sveučilišni studij: *Geografija; smjer: istraživački*

Izvadak: Za regiju Baranje najznačajnija gospodarska grana je poljoprivreda. No, obzirom na sve nepovoljnije gospodarske trendove u Baranji, stanovništvo traži drugi izvor prihoda. Kao najbolje rješenje nameće se ruralni turizam koji danas Baranjcima većinom predstavlja dodatan izvor prihoda na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu. Razvojem ruralnog turizma potiče se diverzificirana ekonomska struktura koja je ključna za razvoj ruralnog prostora. Međutim, osim utjecaja na gospodarska i demografska obilježja Baranje, ruralni turizam ima značajan utjecaj na fizionomsku i funkcionalnu preobrazbu određenih naselja u Baranji. Ta preobrazba se najbolje očituje u naseljima gdje se koncentrirao specifičan oblik turizma, a kao studije slučaja u ovom radu su naselja: Bilje, Karanac i Zmajevac.

izvornik na hrvatskom jeziku

32 stranice, 21 grafičkih priloga, 6 tablica, 13 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: ruralni turizam, Baranja, gospodarstvo, stanovništvo, fizionomska preobrazba

Voditelj: izv. prof., Aleksandar Lukić

Tema prihvaćena: 09. 05. 2017.

Datum obrane: 22.09.2017.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Bachelor Thesis

Tourism as a factor of development in Baranja

Jasminka Dimšić, JMBAG: 0119030258

Undergraduate University Study of *Geography: course: research*

Abstract: For the region Baranja the most important economic activity is agriculture. But considering all the more unfavorable economic trends in Baranja, the population is looking for another source of income. The best solution is the rural tourism, which today mostly represents an additional source of income on a family farm. The development of rural tourism encourages a diversified economic structure that is crucial for rural development. However, apart from affecting the economic and demographic characteristics of Baranja, rural tourism has a significant influence on the physiological and functional transformation of certain settlements in Baranja. This transformation is best seen in settlements where the specific form of tourism is concentrated, and as a case study in this paper are settlements: Bilje, Karanac and Zmajevac

32 pages; 21 figures; 6 tables; 13 references; original in Croatian

Keywords: rural tourism, Baranja, economy, population, physiognomy transformation

Supervisor: Aleksandar Lukić, associate professor

Thesis submitted: 09.05.2017

Thesis defense: datum 22.09.2017.

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1.		
1.	Uvod.....	1
1.1.	Predmet istraživanja.....	1
1.2.	Prostorni okvir istraživanja.....	1
1.3.	Pregled dosadašnjih istraživanja	3
1.4.	Hipoteze i ciljevi istraživanja.....	3
1.5.	Metodologija	4
2.	Analiza odabranih faktora za razvoj turizma Baranje	5
2.1.	Turističko-geografski položaj	5
2.2.	Turistička atrakcijska osnova	6
2.3.	Smještajni kapaciteti.....	7
3.	Utjecaj turizma na preobrazbu prostora Baranje	8
3.1.	Turistički promet.....	8
3.2.	Ekonomska obilježja.....	10
3.3.	Demografska obilježja	14
3.4.	Funkcionalna i fiziomska preobrazba	15
3.4.1.	Turizam na seoskom gospodarstvu – studija slučaja Karanac.....	15
3.4.2.	Cikloturizam– studija slučaja Bilje	17
3.4.3.	Vinski turizam – studija slučaja Zmajevac.....	21
4.	Demografski resursi	24
5.	Planovi i prijedlozi za nove turističke atrakcije Baranje	27
6.	Zaključak.....	28
7.	Literatura i izvori.....	30

1. Uvod

1.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovog rada je sveprisutnija i svake godine sve značajnija gospodarska djelatnost u RH – turizam. Prema izvješću Ministarstva turizma RH (2017), Hrvatska je 2016. godine uprihodila 8 milijardi i 635 milijuna eura što je iznosilo skoro četvrtinu (23,1 %) udjela u BDP-u RH-a te time ostvarila porast prihoda od turizma za 8,5 % u odnosu na 2015. Glavna gospodarska grana Baranje je poljoprivreda, no obzirom na lošu gospodarsku situaciju, Baranjski se sve više okreću ruralnom turizmu kao dodatnom izvoru prihoda na poljoprivrednom gospodarstvu te time turizam postaje bitna stavka ne samo u ekonomskom smislu, nego i u socijalnom i okolišnom. Na prostoru Baranje dominiraju naselja do 2000 stanovnika, gustoća naseljenosti je 37,2 st/km² (Hrvatska 78,5 st/km²), a udio poljoprivrednog stanovništva je 9,3% (Hrvatska 5,5%). Jedino urbano naselje je Beli Manastir, dva su jače urbanizirana naselja: Darda i Bilje te sedam slabije urbaniziranih naselja: Batina, Branjin Vrh, Čeminac, Karanac, Kneževi Vinogradi, Petlovac i Zmajevac. Stoga, za turizam Baranje možemo reći da je ujedno i ruralni turizam budući da se radi o regiji koja je ruralnog karaktera (Lončar-Vicković i Stober, 2010). Ruralni turizam postaje sve popularniji kako u svijetu, tako i u Hrvatskoj te danas ne predstavlja samo ekonomsku djelatnost, već i „element integralnog razvoja ruralnih prostora“ (Lukić, 2012). Iako Baranja nije još uvijek razvila ponudu ruralnog turizma poput Austrije i Italije (Grgić i dr, 2015), u Hrvatskoj je Baranja po tom pitanju najznačajnija regija poslije Istre. Obzirom na prisutnost više oblika ruralnog turizma, u ovom radu će biti detaljnije obrađena samo tri; turizam na seoskom gospodarstvu, vinski turizam i cikloturizam. Odabir ova tri oblika ruralnog turizma ne znači da su drugi oblici turizma manje važni za Baranju, nego su ova tri oblika specifična, jer su se prostorno koncentrirala u određena naselja. Samim time turistički su brendirala ta naselja te ih fizionomski i funkcionalno transformirala što potvrđuju rezultati kartiranja svih objekata povezanih s turističkim uslugama u njima.

1.2. Prostorni okvir istraživanja

Prostorni okvir istraživanja je područje Baranje u sastavu Republike Hrvatske, odnosno krajnji sjeveroistočni dio Hrvatske sjeverno od rijeke Drave. Tradicionalnu, povijesnu regiju Baranja čini i južni dio Mađarske. Granice hrvatskoj dijela Baranje oblikuju trokut čiji se vrh nalazi na ušću Drave u Dunav, a stranice tog trokuta su: rijeka Drava, hrvatsko-srbijanska te hrvatsko-mađarska državna granica (Klemenčić, 1992). Administrativno pripada Osječko-

baranjskoj županiji te obuhvaća 9 jedinica lokalne samouprave prikazanih (sl. 1). Dio je istočnohrvatske ravnice u užem te Panonske zavale u širem fizičko – geografskom smislu. Površinom od 1174 km² (2,03 % RH) predstavlja relativno mali prostor koji je u reljefnom smislu pretežno nizinski (90%) (Bognar, 1990). Prema zadnjem popisu (2011.) broj stanovnika je iznosio 39 416 (0,92% stanovništva RH), a gustoća naseljenosti 34,7 st/km² (prosječna gustoća naseljenosti RH: 75,9 st/km²) što znači da osim površinski malog prostora je i izrazito rijetke gustoće naseljenosti. Prostor je ruralnog karaktera, pa prema tipologiji ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske (Lukić, 2012) naselja Baranje pripadaju kategorijama dinamična, strukturno jača naselja (naselja bliže Osijeku) te tržišno orijentirana poljoprivredna naselja (naselja udaljenija od Osijeka). Glavna gospodarska djelatnost Baranje je poljoprivreda, dok se ruralni turizam razvija zadnjih 15 godina i to uglavnom kao dopuna na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.

Sl. 1. Upravno – teritorijalna organizacija i stupanj urbaniziranosti Baranje 2010. godine

Izvor: Izradila autorica. Stupanj urbaniziranosti preuzet iz *Proučavanje rasporeda društvenih djelatnosti u Baranji – prilog prostornom planiranju, 2010*

1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Tema turizma Baranje ili ruralnog turizma Baranje je tema koja se sve češće obrađuje u stručnim i znanstvenim radovima. Eduard Kušen je jedan od prvih hrvatskih autora koji se počeo baviti ruralnim turizmom (1994, 1995, 1999, 2005). Izradio je klasifikaciju ruralnog turizma koja se počela koristiti na nacionalnoj razini te objasnio značenje i sam koncept održivog razvoja u turizmu. Od ostalih autora, važno je spomenuti Tonku Pančić Kombol koja je objasnila značenje pojma selektivni turizam te Dijanu Katicu koja je pisala o iskustvu razvoja ruralnog turizma u Austriji i Sloveniji. U novije vrijeme temom ruralnog turizma bavi se i Aleksandar Lukić koji je objasnio značenje ruralnog turizma kao čimbenika integralnog razvitka ruralnog prostora Hrvatske (2012). Pavlo Ružić autor je knjige *Ruralni turizam* izdane 2005. te proširene 2009. Godine. Također autor je knjige *Ruralni turizam u Hrvatskoj s primjerima dobre prakse i europskim iskustvima* (2010) zajedno s autorom Damirom Demonjom koji se također u svom znanstveno-istraživačkom opusu bavi ruralnim turizmom. Prostorom Baranje bavili su se autori različitih znanstveno-istraživačkih interesa. Josip Bosendorfer (1940) pisao je o baranjskoj tradiciji, Andrija Bognar (1990) o geomorfologiji Baranje te o društvenogeografskom razvoju (do 1981), Stjepan Sršan (1993, 1999, 2002) o povijesti Baranje, Pavo Šašlin (2005) o demogeografskim značajkama. Neke od kolega s Geografskog odsjeka su odabrali temu ruralnog turizma Baranje za diplomski rad, pa je tako Antonia Kuti obranila diplomski rad *Ruralni turizam Baranje* (2007), Inja Dorić *Park prirode Kopački rit* (2009), a Nevena Beuk *Problemi i mogućnosti regionalnog razvoja Baranje* (2014).

1.4. Hipoteze i ciljevi istraživanja

Hipoteze:

- a) Baranja kao regija bilježi porast dolazaka i noćenja turista te povećanje smještajnih kapaciteta, a vodeće destinacije ruralnog turizma su prostorno koncentrirane u blizini makroregionalnog središta Osijeka te parka prirode Kopački rit;
- b) Jedinice lokalne samouprave u kojima je značajan ruralni turizam imaju veći udio zaposlenih te manji intenzitet negativnih demografskih trendova;
- c) Intenzivniji razvoj određenog selektivnog oblika turizma u određenom naselju potiče razvoj ostalih oblika turizma te utječe na fizionomsku i funkcionalnu preobrazbu naselja;

- d) Demografski resursi Baranje kao važan preduvjet za nastavak razvoja ruralnoga turizma bilježe negativne trendove što u budućnosti može utjecati samo negativno na razvoj cjelokupnog gospodarstva Baranje.

Nekoliko je ciljeva ovog rada. Prvenstveno, cilj je analizirati određene faktore koji su preduvjet za razvoj turizma Baranje. Drugo, analizirati gospodarske i demografske trendove u Baranji kao ključne pokazatelje društveno-gospodarskog razvoja. Treće, na temelju statističkih podataka dovesti u vezu gospodarske i demografske trendove Baranje s ruralnim turizmom u turističkim destinacijama Baranje. Četvrto, na temelju terenskog kartiranja uvidjeti te objasniti utjecaj selektivnih oblika turizma (turizma na seoskom gospodarstvu, cikloturizma te vinskog turizma) na fizionomsku i funkcionalnu preobrazbu određenih naselja, u ovom slučaju Karanca i Zmajevca koji pripadaju općini Kneževi Vinogradi te naselja Bilje koje pripada istoimenoj općini. Završno, iznijeti planove TZ Baranje za daljnji razvoj ruralnog turizma Baranje prikupljene intervjuom te na osnovu osobnog zapažanje dati neke vlastite prijedloge.

1.5. Metodologija

Prilikom izrade ovog rada primarno je korištena analiza postojeće literature vezane za ruralni turizam te prostor Baranje. Osim prikupljanja podataka iz sekundarnih izvora, dio podataka je prikupljen radom na terenu pomoću metoda intervjua te terenskog kartiranja. Pomoću intervjua su prikupljeni podaci od predsjednika TZ-a Baranje, Mateja Perkušića, djelatnika Eko-centra Zlatne Grede, Dinka Pešića te lokalnog vinara iz Zmajevca, Mihalja Gerštmajera. Na terenu su kartirane sve turističke usluge te napušteni objekti u tri naselja: Bilje, Karanac i Zmajevac. Prije samo izlaska na teren turističke usluge su podijeljene u kategorije:

- Privatni smještaj – apartman (soba u kućanstvu);
- Autohtono seljačko gospodarstvo (turizam na seoskom gospodarstvu);
- Restoran;
- Vinarija i vinski podrum;
- Kafić;
- Vinske ceste;
- Biciklističke ceste;
- Ostale usluge u funkciji turizma (turistička zajednica, prodavaonica suvenira i dr.).

Osim objekata s turističkom uslugom, kartirani su i napušteni objekti kao objekti moguće prenamjene u turističke svrhe. Nakon terenskog kartiranja, sve karte su izrađene u programu ArcGIS. Većina statističkih podataka je prikupljena s Državnog zavoda za statistiku, dok su dolasci i noćenja te smještajni objekti za regiju Baranje dobiveni od Turističke zajednice Osječko-baranjske županije, a za naselje Karanac od Turističke zajednice Baranje. Statistički podaci prikazani pomoću tablica ili grafikona su izrađeni pomoću MS Excela.

2. Analiza odabranih faktora za razvoj turizma Baranje

2.1. Turističko-geografski položaj

Baranja je smještena na sjeveroistoku RH te upravno pripada Osječko-baranjskoj županiji. Regija se nalazi u dunavsko-dravskom međuriječju te ju karakterizira pogranični položaj što je uvelike utjecalo na regionalni razvoj Baranje. Naime, od Drugog svjetskog rata pa sve do sredine 90-ih godina zbog ratnih zbivanja na pograničnom području Istočne Hrvatske, prostor Baranje je trpio negativne posljedice koje su prisutne još i danas (Beuk, 2014). Osim ratnih zbivanja, sam rubni položaj Baranje u odnosu na ostatak države te udaljenost od inozemnih emitivnih područja uzrokovali su nepovoljan geografski položaj Baranje za razvoj značajnijih prometnica, pa samim time i turizma (Kuti, 2007). No, ulaskom Hrvatske u Europsku uniju te otvaranjem granica, geografski položaj Baranje dobiva novo značenje. Otvorene granice su omogućile veću suradnju s ostatkom Europe, a posebno sa susjednom Mađarskom, pa i Srbijom iako nije dio EU (Beuk, 2014). Najznačajniji prometni koridor za Baranju je koridor Vc koji će puštanjem u promet predstavljati najkraći put između Baltičkog mora i Jadrana što će uvelike pridonijeti razvoju tranzitnog turizma Baranje. Zračna luka Osijek-Klisa kao i letilište Osijek-Čepin su smješteni južno od Baranje što omogućuje i dostupnost putem zračnih linija. Zračna luka Osijek-Klisa preko niskotarifnih zračnih tvrtki nastoji ostvariti što više veza s europskim gradovima. Trenutno postoje letovi za München, Stuttgart i Frankfurt tijekom zimskih mjeseci, a za London tijekom cijele godine (Osječko-baranjska županija, 2017). Na SI Baranje u Batini na Dunavu otvorena je luka za *kruzere* što će u budućnosti pridonijeti turističkom razvoju Batine, ali i razvoju elitnog turizma u Baranji. Godine 2015. pristalo je 46 kruzera u luci Batina s brojem turista od 147-180 (Lokalna akcijska grupa Baranje, 2016). Prema riječima predsjednika TZ Baranja, Mateja Perkušića: „Geografski smo povoljno smješteni, Baranja je na križištu četiri velika glavna grada: Beograd, Budimpešta, Sarajevo, Zagreb, ono što nam je trenutno potrebno su investicije.“. Stoga, u današnjim okvirima Baranja očito prestaje predstavljati regiju perifernog položaja te postaje regija s važnim križišnim položajem kojoj su samo potrebna financijska ulaganja.

2.2. Turistička atrakcijska osnova

Prirodnogeografski, Baranja je pretežno nizinska regija (90%), jedini reljefno dinamičniji dio Baranje je Bansko brdo (243 m) koji je samim time i reljefni singularitet na prostoru Baranje. U morfogogenetskom smislu prevladavaju fluvijalne i fluvijalno-močvarne nizine te lesne zaravni (Bognar, 1990). Najprostranije i najznačajnije su naplavne ravni koje zauzimaju 63% površine Baranje. Tu se nalaze glavna baranjska ribolovna i šumska područja koja pružaju mogućnost za razvoj ribolovnog i lovnog turizma, a u novije vrijeme i razvoj popularnog fotosafaria. Bogatstvom flore i faune ističe se Kopački rit koji je ujedno i primarna turistička atrakcija Baranje. Zbog velikog biodiverziteta smatra se pokretačem razvoja ekoturizma i ruralnog turizma u Baranji. Osim Kopačkog rita Sanja Cupec izdvaja još četiri prirodnogeografski atraktivna lokaliteta na prostoru Baranje: Batina s Dunavom, Topoljski Dunavac, Stara Drava sjeverno od Osijeka i Bansko brdo (Kuti, 2007).

Od kulturne baštine valja izdvojiti dvorce: lovački dvorac u Tikvešu, dvorac Eugena Savojskog u Bilju, dvorac Esterhazy u Dardi te dvorac u Kneževu. Iako predstavljaju bogatu kulturnu ostavštinu na prostoru Baranje, niti jedan od njih nije obnovljen i turistički valoriziran. Osim dvoraca, značajna je i sakralna arhitektura koja je iz različitih vjerskih krugova. Obzirom na multietničnost Baranje stanovništvo je različite vjerske pripadnosti što se odrazilo i na prisutnost triju različitih crkava: katoličke, pravoslavne i reformatske. U Batini na vidikovcu je podignut atraktivan spomenik Crvenoj armiji s predivnim pogledom na Dunav. Od ostale kulturne baštine bitno je spomenuti Etnološki centar baranjske baštine koji je 2016. godine u potpunosti obnovljen te Eko-centar Zlatna greda koji je primjer prenamjene pustare (napušteno radničko naselje) u turističke svrhe. Danas Eko-centar ima široku ponudu od gastronomoske i smještajne ponude do *teambulding* programa, fotosafaria pa i adrenalinskog parka i *zip line*a. Kulturno-povijesni spomenici svjedoče o prisutnosti različitih naroda, kultura i političkih strujanja na ovom prostoru, ali isto tako su svojevrsna nadopuna drugim turističkim ponudama, primjerice obiteljskim seoskim gospodarstvima te raznim manifestacijama. Na primjer, na području Baranje može se vidjeti etno zbirka narodnih nošnji na OPG-u Kolar (Turistička zajednica Baranje, 2015).

Prema Lokalnoj razvojnoj strategiji LAG-a Baranje (2014) zabilježeno je oko 70 kulturnih manifestacija i događanja koja se održavaju u Baranji, međutim bitno je napomenuti da je većina njih samo lokalnog karaktera. Velik dio kulturnih događanja je vezan uz gastro ponudu: Fišijada, Kulinijada, Grahijada, Sarmijada, Kobasijada, Čvarakfest..., te uz vinsku ponudu: Vinski maraton, Vinceška, Berem grožđe,... što samo svjedoči o bogatoj i raznovrsnoj gastro i

enološkoj ponudi Baranje koje su zapravo zajedno s tradicionalno uređenim smještajnim i ugostiteljskim objektima glavna turistička atrakcija Baranje (Lokalna akcijska grupa Baranja, 2014).

2.3. Smještajni kapaciteti

Smještajni kapaciteti na prostoru Baranje ne predstavljaju samo smještajnu uslugu, već su ujedno i turistička atrakcija. Prevladava privatni smještaj (apartmani) te smještaj na autohtonim seljačkim gospodarstvima čiji je eksterijer i interijer tradicijski uređen te uz očuvanu povijesno-kulturnu baštinu i bogatu gastro i enološku ponudu predstavlja jedan originalan turistički proizvod koji je specifičan za regiju Baranje (Blažević i dr., 2013).

Tab. 1 Kapaciteti za razvoj ruralnog turizma Baranje 2013. godine

Hoteli	2
Privatni smještaji	43
ASG	27
Lovačke kuće	3
Ekocentar	1
Izletište	3
Restorani	20
Vinski podrumi	41
Prodaja rakije	2
Prodaja kulena	4
Proizvođači začinske paprike	15
Suveniri	6
TZ i agencije	5

Izvor: 5

Godine 2006. je zabilježeno 386 postelja na prostoru Baranje (Kuti, 2007), dok je 2014. godine zabilježeno 889 postelja (Turistička zajednica Baranje, 2015). Na razini JLS 2014 po broju postelja prednjače općina Bilje s 293 ležaja, općina Kneževi Vinogradi s 220 ležaja i grad Beli Manastir sa 62 koje su ujedno i najpoznatije destinacije ruralnog turizma u Baranji (Turistička zajednica Baranje, 2015). Godine 2016. ukupan broj postelja u Baranji je iznosio 1036 što predstavlja 24,3 % smještajnog kapaciteta Osječko-baranjske županije, a ukoliko izuzmемо grad Osijek, Baranja posjeduje 43% smještajnog kapaciteta OBŽ (Turistička zajednica OBŽ, 2017). Na stranicama DZS-a podaci o broju postelja dostupni su samo za JLS Beli Manastir, Bilje, Darda, Draž, Kneževi Vinogradi i Popovac dok su za preostale tri JLS podaci zaštićeni budući da

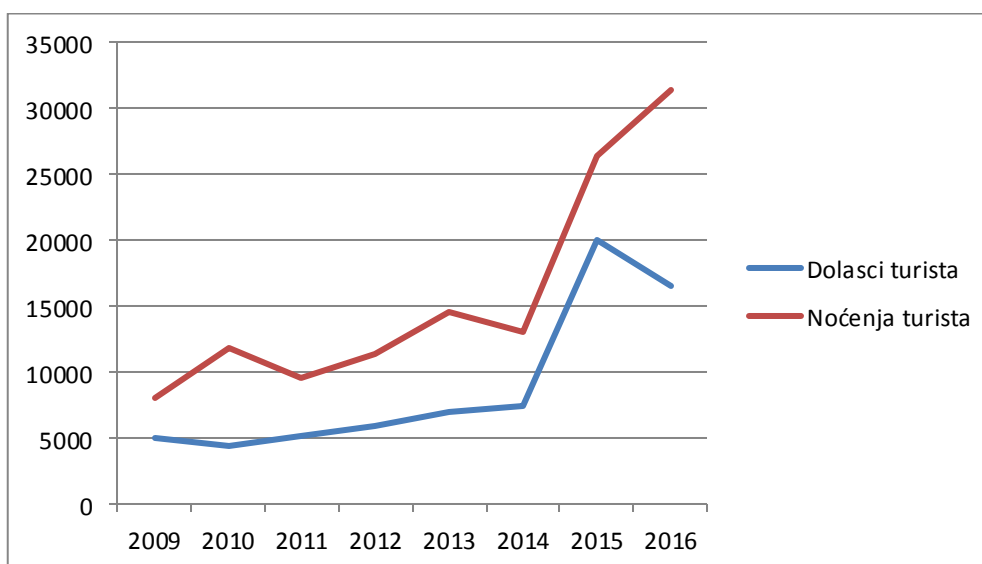
se radi o malim brojkama. Prema DZS-u, 2014. godine je zabilježeno 645 postelja, 2015., 720, a 2016., 788 (Izvori: 7, 8 i 9). Obzirom da se radi o puno manjim brojkama u odnosu na podatke od Turističke zajednice, točan broj postelja nije siguran podatak, no svakako je zabilježena tendencija rasta broja postelja u Baranji 2016. godine u odnosu na 2014 i prema DZS-u i prema Turističkoj zajednici.

Najveći broj smještajnih objekata je privatnog tipa (apartmani i autohtona seljačka gospodarstva) te se ujedno u njima i ostvaruje najveći broj noćenja. Godine 2014. ostvareno je 71,9% noćenja na privatnom smještaju što je pokazatelj značajnog razvoja ruralnog turizma te mogućnosti izvora prihoda lokalnog stanovništva (Turistička zajednica Baranje, 2015). Prema riječima predsjednika TZ Baranja veliki problem smještajne infrastrukture je što su svi objekti manjeg smještajnog kapaciteta (do 20 kreveta). Samo tri smještajna objekta mogu primiti autobus od 50 osoba: hoteli Patria i Lug te seosko gospodarstvo Ivica i Marica. Plan je u sljedeće dvije godine povećati smještajne kapacitete u Bilju, Kneževim Vinogradima, Suzi i Zmajevcu. Također, cilj je pokušati osigurati i određeni broj kvalitetnijeg smještaja za klijentelu veće platežne moći.

3. Utjecaj turizma na preobrazbu prostora Baranje

3.1. Turistički promet

Turistički promet Baranje bilježi uzlazne trendove od 2014. godine po broju noćenja, dok je 2016. godine po broju dolazaka zabilježen pad u odnosu na 2015. godinu (sl. 2).

Sl. 2 Dolasci i noćenja turista u Baranji za razdoblje 2009.-2016.

Izvor: 3 i 6

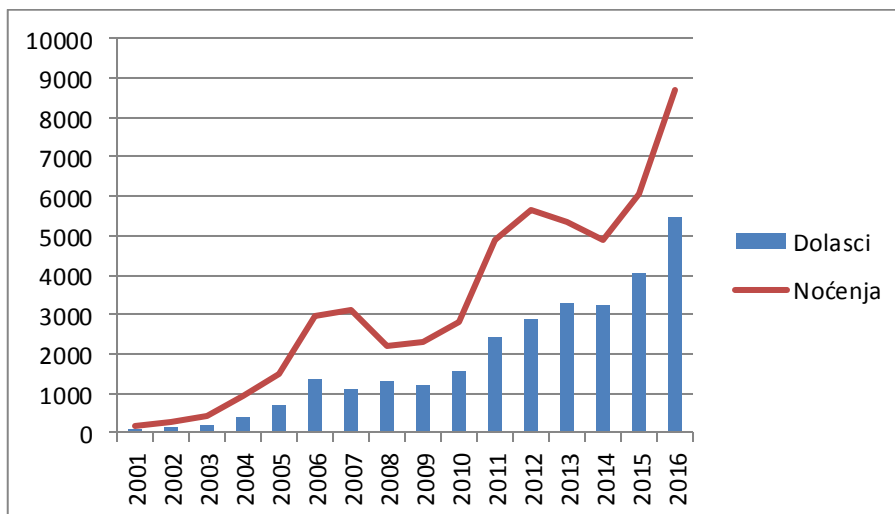
U strukturi gostiju Baranje do 2014. godine po udjelu dolazaka i noćenja su prevladavali domaći gosti. No, od 2014. se počinje javljati trend da strani turisti imaju veći udio u dolascima, dok domaći u noćenjima (Lokalna akcijska grupa, 2016).

Tab. 2 Dolasci i noćenja domaćih i stranih turista 2009.-2016. godine u Baranji

		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Dolasci	Domaći turisti	3 732	3 033	3 198	3 799	3 982	4 306	7 268	9 849
	Strani turisti	1 321	1 375	2 081	2 191	1 954	3 179	12 827	6 666
Noćenja	Domaći turisti	5 679	8 482	5 648	7 456	9 821	7 956	15 144	19 227
	Strani turisti	2 345	3 328	3 915	3 964	4 729	5 128	11 302	12 154

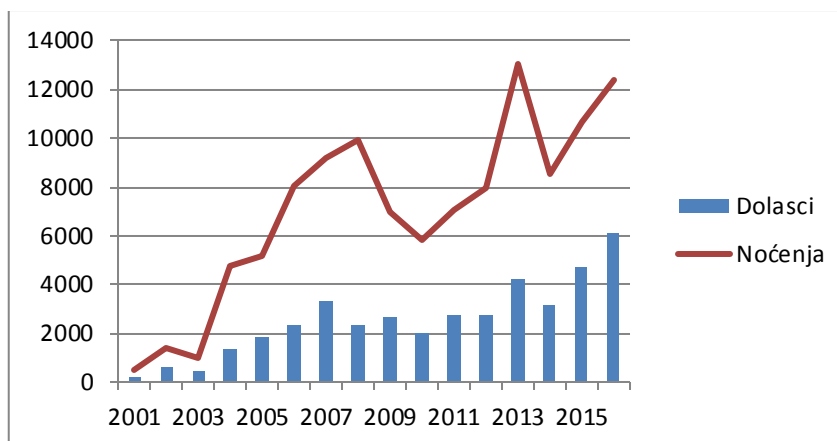
Izvor: 3 i 6

Prema DZS-u, 2015. godine općina Bilje je imala najveći broj dolazaka (4733), a iza nje je općina Kneževi Vinogradi (4040). Općina Bilje zabilježila je i najveći broj noćenja (10 656), dok je Grad Beli Manastir drugi (7677). Do 2015. godine grad Beli Manastir je bilježio najveći broj dolazaka, no 2015. ga je osim općine Bilje pretekla i općina Kneževi Vinogradi s brojem dolazaka (Izvori: 7, 8 i 9). Takav trend se nastavio i 2016. godine što ukazuje da su općine Bilje i Kneževi Vinogradi u potpunosti preuzele titule glavnih destinacija ruralnog turizma u Baranji.

Sl. 3 Dolasci i noćenja turista u općini Kneževi Vinogradi u razdoblju 2001.-2016.

Izvor: 7-22

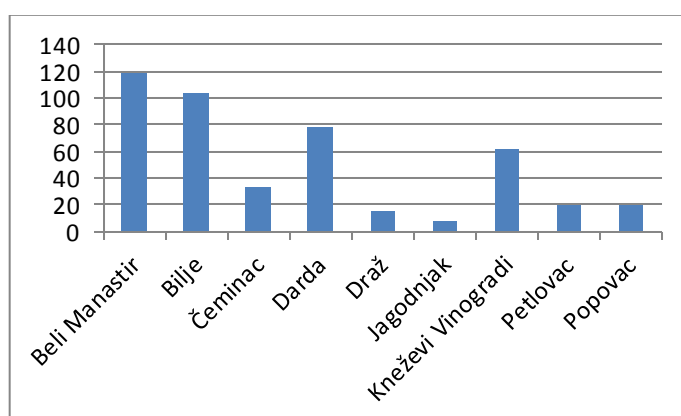

Sl. 4 Dolasci i noćenja turista u općini Bilje u razdoblju 2001.-2016.

Izvor: 7-22

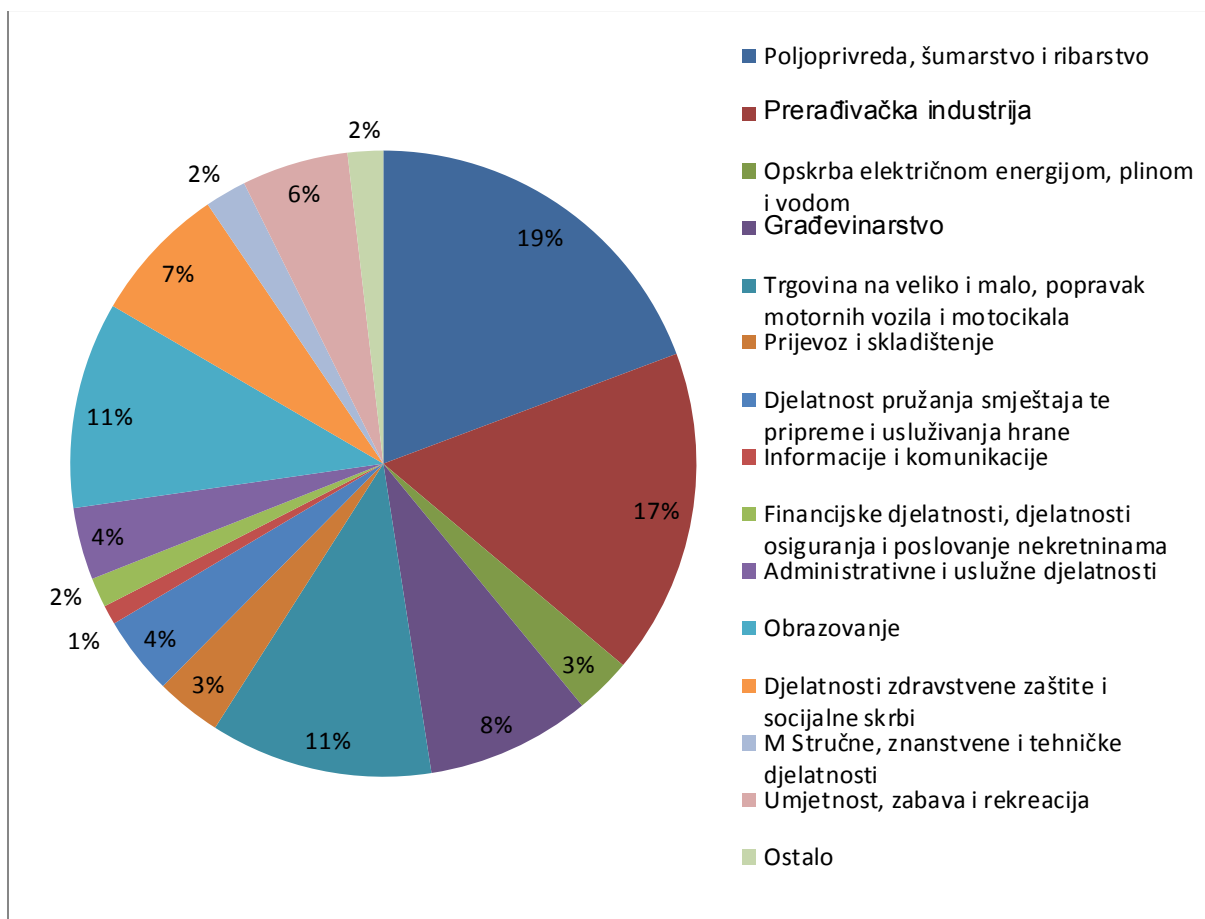
3.2. Ekonomska obilježja

Od gospodarskih grana na prostoru Baranje prednjači poljoprivreda i šumarstvo, dok je ribarstvo u toj skupini zanemarivo. Nakon poljoprivrede je značajna prerađivačka industrija, dok sve ostale gospodarske djelatnosti su prisutne u manjem udjelu. U *Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane* zaposleno je 455 osoba odnosno 4% od ukupnog broja zaposlenih (sl. 6). Iako to ne predstavlja veliki udio, značaj turizma je zasigurno veći, jer je specifičnost turizma Baranje da većina ljudi koji se bave ruralnim turizmom to provode u sklopu OPG-a kao dodatnu uslugu, gdje je bavljenje poljoprivredom primarno, a turizam dodatan izvor prihoda.

Sl. 5 Zaposleni u području Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane po JLS Baranje 2011. godine

Izvor 23

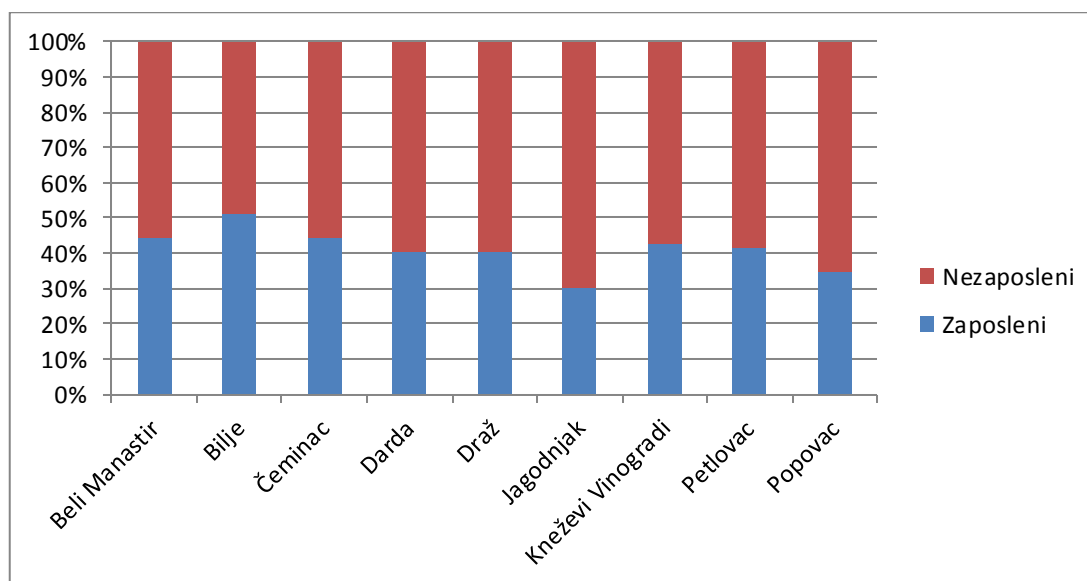

Sl. 6 Udio zaposlenih po područjima djelatnosti u Baranji

Izvor 23

Prema udjelu zaposlenih u *Djelatnostima pružanja smještaja te pripreme i posluživanja hrane* prednjači općina Bilje što se može tumačiti da je ruralni turizam jedan od razloga, no glavni razlog je blizina Osijeka te funkcionalna vezanost Bilja za Osijek. Nakon Bilja po udjelu zaposlenih su Grad Beli Manastir i općine Darda i Kneževi Vinogradi (sl. 5) Dakle, tri JLS koje su turistički najrazvijenije ujedno imaju i najveći broj zaposlenih u turizmu. Bitno je napomenuti da općina Darda ima velik broj zaposlenih u tom području zbog hotela Lugu u istoimenom naselju.

Prema udjelu ukupno zaposlenih u aktivnom stanovništvu, prednjače JLS Bilje, Beli Manastir, Kneževi Vinogradi i Čeminac. Tri JLS s najrazvijenijim turizmom prednjače i ukupnom broju zaposlenih, dok veći udio zaposlenih u općini Čeminac se može objasniti blizinom Osijeka (sl. 7)

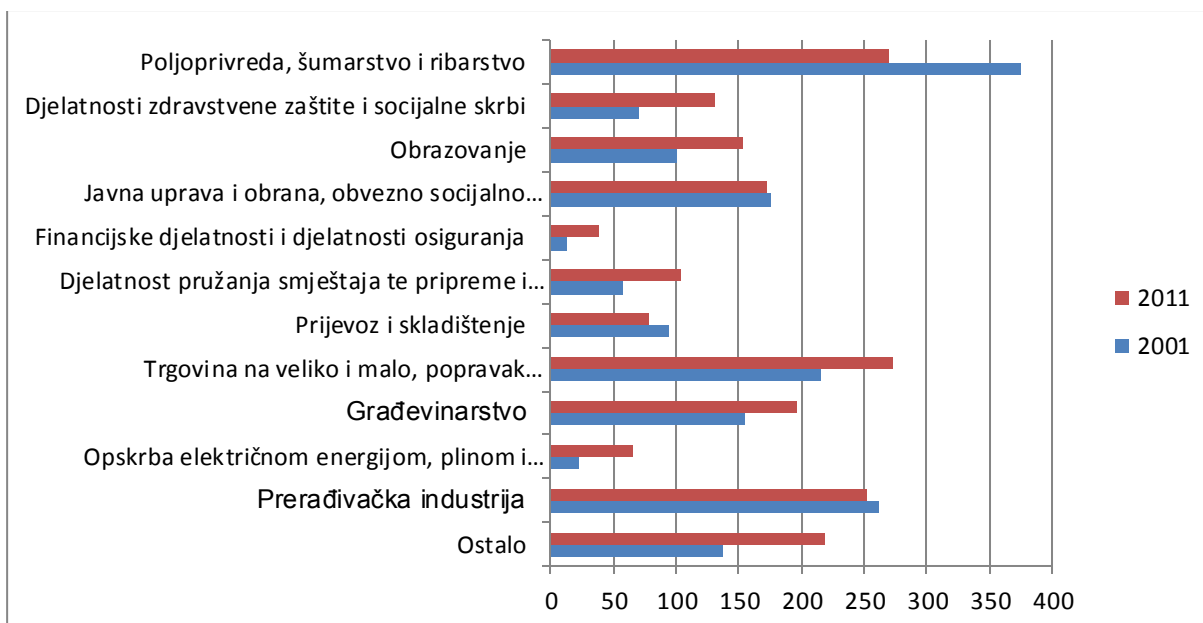

Sl. 7 Udjeli zaposlenih i nezaposlenih u aktivnom stanovništvu Baranje 2011. godine

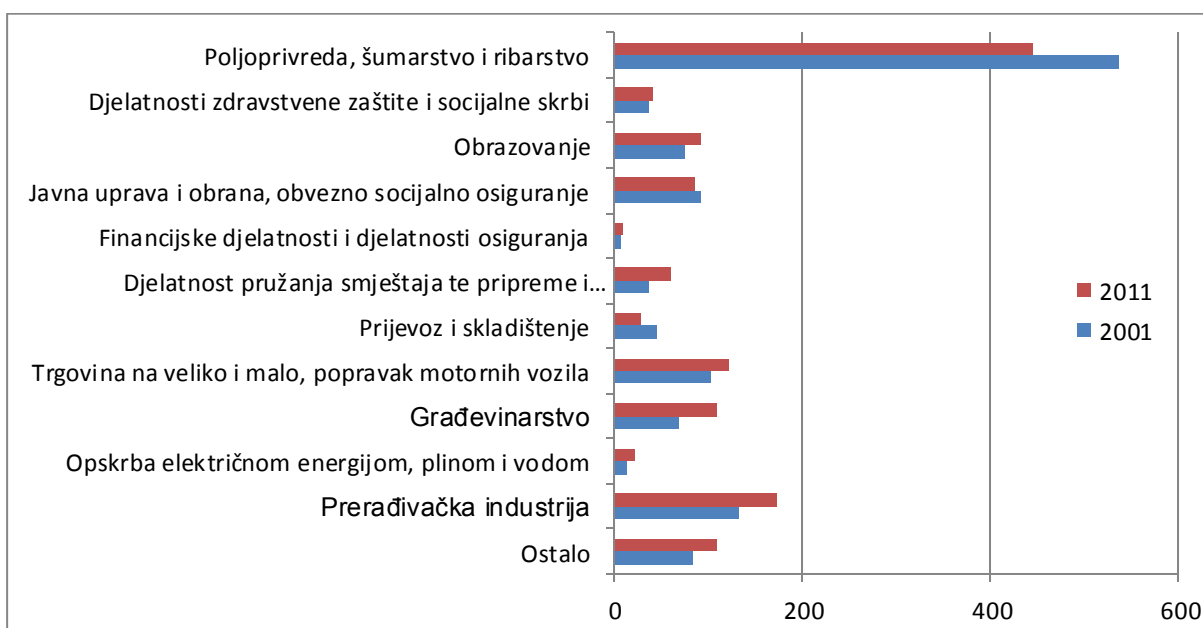
Izvor: 23

Dalje u radu gospodarska, demografska i fizionomska analiza će biti usmjerene na naselja Bilje, Karanac i Zmajevac. Neki podaci će biti predstavljeni na razini općine, a ne naselja budući da nisu svi podaci dostupni na razini naselja. Stoga, Karanac i Zmajevac će biti analizirani pod općinom Kneževi Vinogradi, a Bilje pod istoimenom općinom Bilje.

U općinama Bilje i Kneževi Vinogradi kao i u cijeloj Baranji najviše je zaposlenih u *Poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu*. Međutim, u općini Bilje većina djelatnosti je zastupljena u jednakom postotku što ukazuje na diverzificiranost ekonomije Bilja. Iako je 2001. godine *Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo* imalo najveći broj zaposlenih, 2011. godine se izjednačilo s *Prerađivačkom industrijom*. U općini Kneževi Vinogradi također se smanjio udio zaposlenih u *Poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu*, no i dalje to područje djelatnosti zapošljava visok udio stanovništva.

Sl. 8 Udio zaposlenih po područjima djelatnosti u općini Bilje
Izvor: 23 i 24

Sl. 9 Udio zaposlenih po područjima djelatnosti u općini Kneževi Vinogradi
Izvor: 23 i 24

3.3. Demografska obilježja

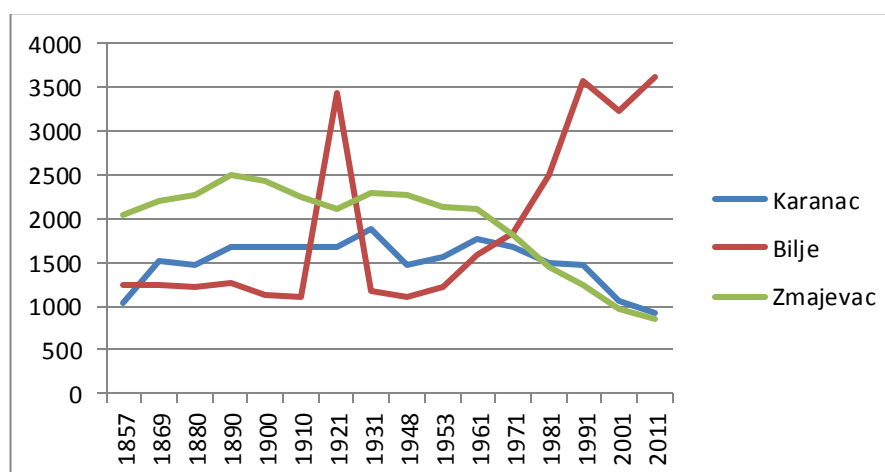
Iz usporedbe zadnja dva popisa stanovništva te izračuna stope ukupne promjene između ta dva popisa (2001, 2011) može se iščitati da jedino JLS Bilje i Čeminac imaju pozitivnu stopu ukupne promjene, dok sve ostale JLS imaju negativnu stopu. Pozitivna stopa općina Bilje i Čeminac vjerojatnije je posljedica blizine Osijeka, a ne utjecaja ruralnog turizma obzirom da je općina Kneževi Vinogradi, u kojoj je ruralni turizam također značajno razvijen, ali se nalazi dalje od Osijeka, zabilježila negativnu stopu promjene -11.

Tab. 3 Stopa ukupne promjene stanovništva između dva popisa po JLS Baranje

	2001	2011	Stopa ukupne promjene
Beli Manastir	10986	10068	-8,4
Bilje	5480	5642	2,3
Čeminac	2856	2909	1,86
Darda	7062	6908	-2,2
Draž	3356	2767	-17,6
Jagodnjak	2537	2023	-20,3
Kneževi Vinogradi	5186	4614	-11
Petlovac	2743	2405	-12,3
Popovac	2427	2084	-14,1

Izvor: 25 i 26

Kretanje broja stanovnika u razdoblju 1857.-2011. za naselja koja su najrazvijenije destinacije ruralnog turizma ukazuje da Bilje zbog već spomenutog razloga ima rast broja stanovnika, dok naselja Karanac i Zmajevac iako bilježe pad broja stanovnika on nije toliko intenzivan kao što je bio u prijašnjim popisima.

Sl. 10 Broj stanovnika za naselja Bilje, Karanac i Zmajevac u razdoblju 1857.-2011.

Izvor: 27

3.4. Funkcionalna i fizionomska preobrazba

3.4.1. Turizam na seoskom gospodarstvu – studija slučaja Karanac

Naselje Karanac proglašeno je etnoselom, a 2015. godine je dobilo i nagradu za top destinaciju ruralnog turizma. Najzastupljeniji oblik ruralnog turizma je turizam na seoskom gospodarstvu. Turističko seosko obiteljsko gospodarstvo možemo definirati kao „manju gospodarsku cjelinu smještenu u turistički atraktivnome kraju koja daje izvoran proizvod ili uslugu gospodarstva, a u čiji su rad uključeni svi članovi obitelji“ (Blažević i dr., 2013). Prvo gospodarstvo koje je otvorilo svoja vrata, ne samo u Karancu nego na prostoru cijele Baranje, je OPG Sklepić i to prije 17 godina (2000). OPG Sklepić pružilo je dobar primjer i poticaj ostalima gospodarstvima da i oni otvore svoja vrata turistima. Danas, Karanac je već uvelike poznata destinacija ruralnog turizma te je upravo ruralni turizam i postao okosnica seoskog gospodarstva (Izvor 28) što pokazuju i brojke dolazaka (4 009) i noćenja turista (5 855) za 2016. godinu (tab. 4).

Tab. 4 Dolasci i noćenja turista 2016. u naselju Karanac

Vrsta turista	Dolasci	Noćenja	Prosječno trajanje boravka (u danima)	Udio dolasci	Udio noćenja
Domaći	1.654	3.136	1,90	41,26%	53,56%
Strani	2.355	2.719	1,15	58,74%	46,44%
Ukupno	4.009	5.855		100%	100%

Izvor: 29

Na sl. 11 je prikazan plan cijelog naselja iz čega je očito da naselje Karanac površinski nije veliko, a 2011. godine imalo je 926 stanovnika. Za jedno takvo malo naselje, izražena je prostorna koncentracija turističkih usluga, a posebno se ističu već spomenuta autohtona seljačka gospodarstva (ili turizam na seoskom gospodarstvu). Nastavno na njih počele su se razvijati i neke druge turističke usluge poput restorana *Tri mudraca* i *Baranjska kuća*, vinskih podruma *Szabo* i *Svijetli dvori*, prodavaonica suvenira *Farma etno suvenira*, etno-art imanje *Baranjski dvori* i dr. Svi turistički objekti su uređeni u tradicionalnom stilu zbog čega je i naselje dobilo naziv etnoselo. Upravo to uređivanje objekata u etno stilu u svrhu turizma je i utjecalo na fizionomsku preobrazbu samog naselja te fizionomsku različitost u odnosu na druga naselja Baranje. Značajno je da većina objekata, koji su danas u funkciji turizma, su prije bili napušteni objekti. Međutim, unatoč razvoju ruralnog turizma i dalje postoji velik broj napuštenih objekata. Većina tih objekata je u blizini ili čak susjedstvu postojećih turističkih usluga, stoga postoji mogućnost i njihove prenamjene u turističke svrhe.

Sl. 11 Objekti s turističkom usugom i napušteni objekti naselja Karanac

Izvor: Terensko kartiranje, srpanj 2017.

Sl. 12 Vila Baranja – primjer turizma na seoskom gospodarstvu
Izvor: 30

3.4.2. Cikloturizam– studija slučaja Bilje

Razvoj cikloturizma na prostoru Baranje započinje 2004. godine izgradnjom biciklističkih staza od Osijeka do mađarske granice. Prva dionica je izgrađena od Osijeka do Bilja dužine 4,7 km, a 2005. u promet je puštena međunarodna biciklistička ruta od Osijeka do Sombora po imenu *Panonski put mira*. Ruta je dužine 80 km te prolazi kroz najbolje očuvana prirodna bogatstva srednjeg toka Dunava, parka prirode Kopački rit te specijalnog rezervata prirode Gornje Podunavlje (Kuti, 2007). Osim Panonskog puta mira, kroz Bilje prolazi i međunarodna *Dunavska biciklistička ruta*. Izgradnjom biciklističkih ruta 2004. godine u Bilju se počinju otvarati i smještajni kapaciteti i to uglavnom privatni smještaji (apartmani). Upravo takav oblik smještaja je i danas najzastupljeniji u Bilju što je vidljivo i na sl. 15 i 16. Smještajni objekti u Bilju nisu uređeni tradicionalno kao što je to slučaj u Karancu, već su to većinom bolje uređene višekatnice s nekoliko soba slobodnih za smještaj turista. Takva ponuda obuhvaća sobu u kućanstvu, domaćini često u ponudi imaju i doručak, a ponekad i izletničke ponude u suradnji s PP Kopački rit.

Sl. 13 Apartmani Biljski krokodil u Bilju
Izvor 31

Zbog razvoja cikloturizma Bilje svoje turističke usluge u velikoj mjeri usmjerava prema biciklistima. Na stranicama TZ Bilje navodi se da iznajmljivači na prostoru općine Bilje posjeduju prilagođen *bike&bed* smještaj, popravak bicikala, prostor za sušenje opreme i odjeće, dostupne informacije o vremenu, lokacijama te biciklističkim stazama te mogućnost iznajmljivanja bicikala (Izvor 32). Međutim, na stranici TZ Osijek kao *bike&friendly* smještaj navode se samo OPG Crvendać i eko-gospodarstvo Orlov put što obzirom na broj smještajnih objekata u Bilju je mali udio (Izvor 33). Prema podacima TZ Osječko-baranjske županije (2016), općina Bilje trenutno bilježi najveći broj smještajnih kapaciteta, noćenja i dolazaka turista u Baranji. Međutim, prema riječima predsjednika TZ-e, Mateja Perkušić ruralni turizam u općini Bilje nije klasičan ruralni turizam, jer dio dolazaka čine ljudi koji poslovno dolaze u Osijek pa noće u Bilju jer je jeftinija opcija.

Bilje za razliku od ostalih naselja nije tipičnog ruralnog karaktera, već je tip jače urbaniziranog naselja što se najbolje vidi u fizionomiji samog naselja. Ulice su pravilnog oblika, većina kuća je novije gradnje, a objekti s turističkom uslugom su uređeni u skladu s prisutnom novijom arhitekturom. Iako postoji određeni broj napuštenih objekata, većina tih objekata su kuće nedovršene izgradnje, a ne primjerice stare i zapuštene kuće. Osim napuštenih kuća, postoje i neki napušteni objekti koji su kapacitetno podobni za poslovne svrhe kao što je na sl. 12.

Sl. 14 Primjer napuštenog objekta u centru Bilja
Izvor: Autorica, rujan 2017

Sl. 15 Turistička ponuda i napušteni objekti sjevernog dijela naselja Bilja

Izvor: Terensko kartiranje, srpanj 2017.

Sl. 16 Turistička ponuda i napušteni objekti južnog dijela naselja Bilja

Izvor: Terensko kartiranje, srpanj 2017.

3.4.3. Vinski turizam – studija slučaja Zmajevac

Na sjeveroistoku Baranje nalazi se izdužena uzvisina – Banska kosa na Baranjskoj lesnoj zaravni s najvišim vrhom od 244 m n.v. Takvi fizičkogeografski uvjeti su najpogodniji za uzgoj vinove loze, zbog čega vjerojatno regija i nosi ime Baranja (na mađarskom *vinška majka*) (Izvor 34). Na postojećoj cestovnoj prometnici koja povezuje Kneževe Vinograde i Batinu smjestilo se naselje Zmajevac. Prometnica presijeca istočne padine Banske kose koje se postupno spuštaju prema ravnici, gdje se nalaze duboki usjeci koji se još nazivaju „surduci“ (Dizdar i Ložnjak Dizdar, 2014). Upravo u tim surducima su ukopani vinski podrumi te su izgrađeni s obje strane, pa tvore svojevrsne ulice. U Zmajevcu postoje dva surduka: Reformatski i Katolički koje su ujedno i današnje vinske ceste u Zmajevcu. Upravo takva fizičkogeografska struktura Zmajevca utjecala je na rani razvoj vinogradarstva, a u današnje vrijeme na razvoj vinskog turizma.

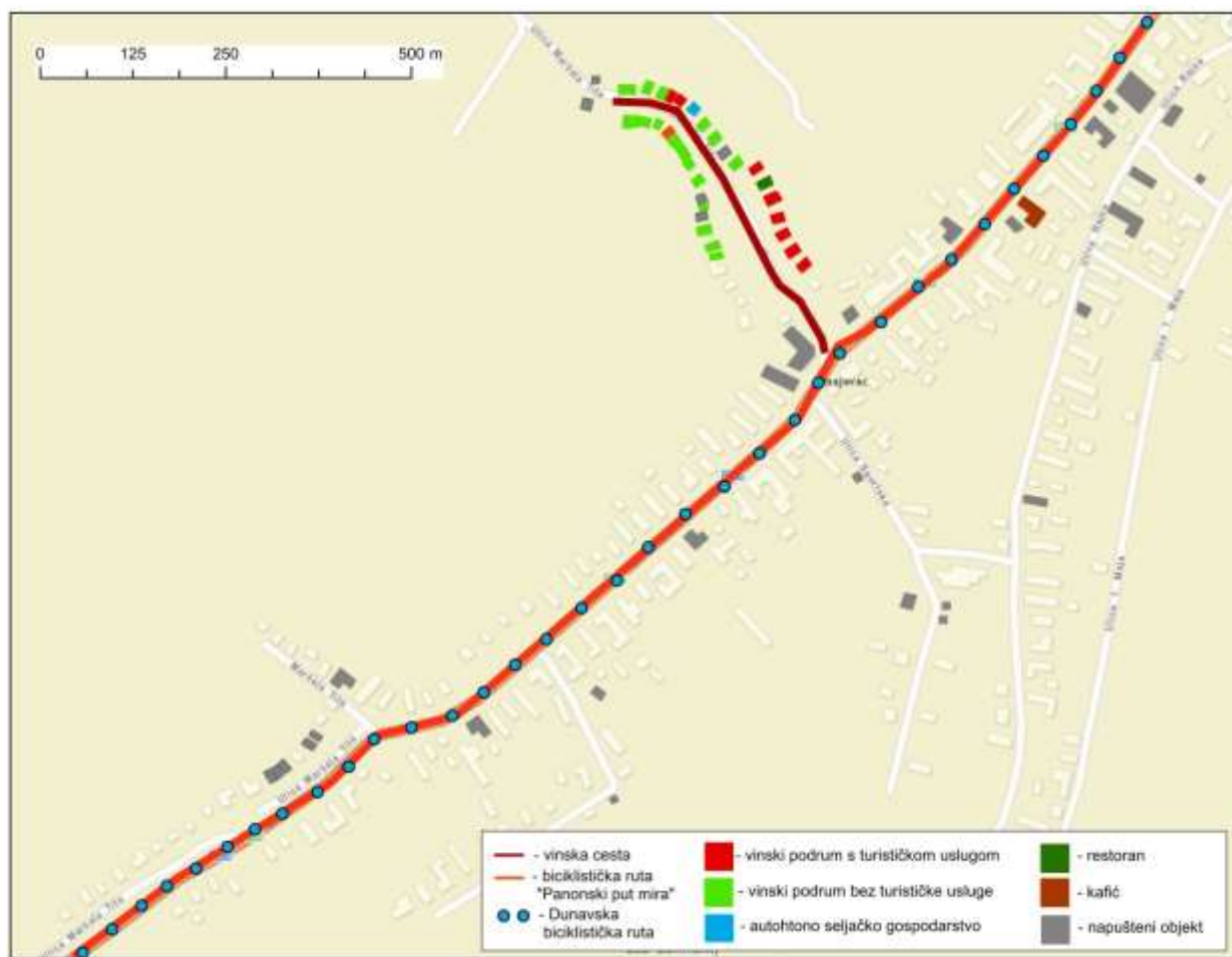

Sl. 17 Vinski podrumi u Zmajevcu
Izvor: Autorica, rujan 2017

Sl. 18 Turistički i napušteni objekti sjevernog dijela naselja Zmajevac

Izvor: Terensko kartiranje, srpanj 2017

Sl. 19 Turistički i napušteni objekti južnog dijela naselja Zmajevac

Izvor: Terensko kartiranje, srpanj 2017

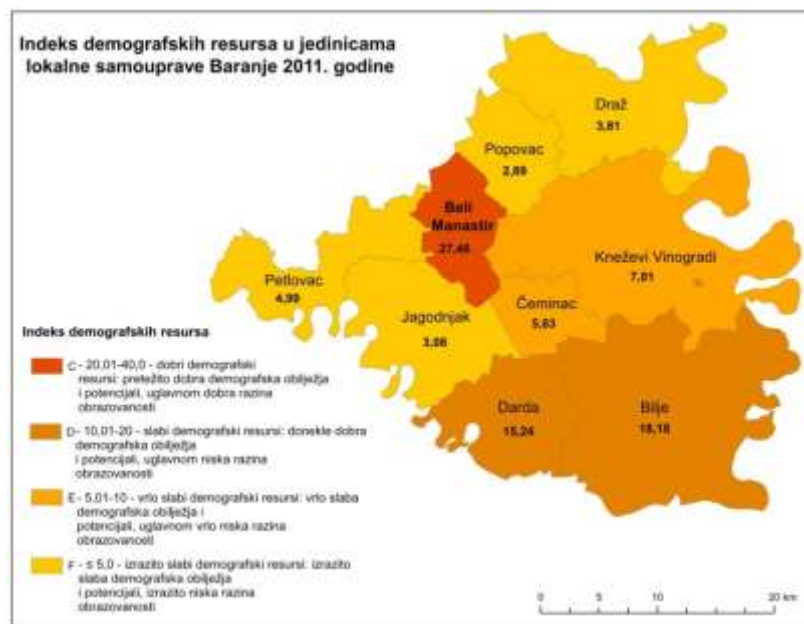
Prostorno najzastupljeniji objekti s turističkom uslugom na prostoru Zmajevca su vinski podrumi. Većina ih je prostorno koncentrirana u već spomenutima ulicama, Katoličkom i Reformatskom surduku gdje su oni nanizani jedan do drugog s obje strane ulice te se sastoje od dva dijela: prednjeg koji se vidi s ulice kao kuća te stražnjeg ukopanog u lesu koji se još naziva i gator. Iako postoji veliki broj vinskih podruma koji su u dobrom infrastrukturnom stanju, većina njih nije u turističkoj funkciji, već se koriste za vlastite potrebe ili se iznajmljuju vinarima iz drugih mjesta. O značaju vinskog turizma svjedoče i manifestacije koje se odvijaju u Zmajevcu, a to su Gatorfest u lipnju te Vinski maraton u listopadu. Obje manifestacije se odvijaju na dvjema prikazanim vinskim cestama te vinari iz Zmajevca izlažu vina ispred svojih vinskih podruma, dok vinari iz drugih mjesta iznajmljuju podruma povodom takvih manifestacija kako bi prezentirali svoja vina. Razvoj vinskog turizma utjecao je i na razvoj smještajnih kapaciteta poput Baranjskih dvora i gastronomske ponude kao što je restoran Josić.

Sl. 20 Napušteni objekt u Zmajevcu moguć za prenamjenu u turističke svrhe
Izvor: Autorica, rujan 2017

4. Demografski resursi

Problemske značajke nekog prostora najbolje se očituju u demografskim i gospodarskim obilježjima tog prostora: demografski kao depopulacija i starenje stanovništva, a gospodarski kao recesija. Oba obilježja su dio integralnog razvoja određenog prostora te međusobno funkcionalno i uzročno-posljedično povezana. Ljudski kapital predstavlja temelj za društveno-gospodarski razvoj, ali isto tako njegov nedostatak (primjerice emigracija) može biti uvjetovan nepovoljnim gospodarskim trendovima. (Pejnović, 2015). Stoga, ključnu sastavnicu ljudskog razvoja, pa time ujedno i gospodarskog razvoja predstavljaju demografski resursi. U ovom radu demografski resursi Baranje će biti prikazani pomoću sintetičnog pokazatelja demografskih resursa koji prema autorima Nejašmić I. i Mišetić R. (2013), obuhvaćaju dva pokazatelja: demografski indeks i indeks obrazovanosti.

Sl. 21 Indeks demografskih resursa po JLS u Baranji 2011. godine

Izvor: Izradila autorica. Indeks demografskih resursa po JLS u Baranji preuzet iz *Problema i mogućnosti regionalnog razvoja Baranje, 2014.*

Prema Nejašmiću i Mišetiću (2003) indeks demografskih resursa je podijeljen u osam kategorija s time da kategorija A označava najpovoljnije pokazatelje dok kategorija F najnepovoljnije. Obzirom da na prostoru Baranje niti jedna JLS ne pripada kategoriji višoj od C, kategorije više od C nisu ni stavljene u legendu. Iz karte se može iščitati da najveći indeks demografskih resursa bilježi grad Beli Manastir što je i očekivano budući da je funkcionalno regionalni centar Baranje. Nakon njega, u D kategoriji su općine Darda i Bilje što je ponajviše uvjetovano blizinom makroregionalnog središta Osijeka kojemu te općine i gravitiraju. Kneževi Vinogradi kao centar ruralnog turizma zajedno s općinom Čeminac su u pretposljednoj E kategoriji, a preostale četiri općine u posljednoj kategoriji što ukazuje na prilično jasnu prostornu distribuciju demografskih resursa gdje općine bliže Osijeku te urbano središte Beli Manastir bilježe viši indeks demografskih resursa, dok općine udaljenije od Osijeka niži. Međutim, činjenica je da mladi kontigent (0-19) na prostoru Baranje prema zadnja dva popisa (2001, 2011) bilježi negativne trendove i u apsolutnom i relativnom broju (tab. 5), dok se udio starog kontigenta (60 i više) povećava u relativnom smislu što se najbolje očituje kod demografskog pokazatelja indeksa starosti koji za 2011. godinu iznosi 119,5 što znači da na svakih 100 mladih u Baranji je 120 osoba starijih od 60 (tab. 5).

Tab. 5 Udio mladog, zrelog i starog stanovništva 1991., 2001., 2011. u Baranji

		0-19	20-59	60 i više	Indeks starosti
1991	apsolutno	14131	30240	9398	
	relativno	26,3	56,2	17,5	66,5
2001	apsolutno	9868	22927	9745	
	relativno	23,2	53,9	22,9	98,8
2011	apsolutno	8073	21696	9651	
	relativno	20,5	55	24,5	119,5

Izvor: Šašlin, 2005a i Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Državni zavod za statistiku

Stupanj obrazovanja 2011. godine u odnosu na 2001. bilježi pozitivne trendove u Baranji. Broj nepismenih i stanovnika bez školske spreme se smanjio skoro za 50 % (tab. 6), dok se broj visokoobrazovanih povećao za oko 25 %. No, prema rezultatima ankete (Šašlin, 2005b) o demografskim perspektivama Baranja, 75,7 % učenika srednjih škola je izjavilo da svoju budućnost vide izvan Baranje, dok ostatak učenika koji bi htjeli ostati kao razlog navode blizinu obitelji i prijatelja te čistoću i očuvanost prirode, a ne primjerice nastavak obiteljskog posla. Ovakvi podaci ne ukazuju na svjetlu budućnost demografskih resursa u Baranji što će se odraziti na gospodarstvo, a samim time i turizam Baranje. Naime, glavna atraktivna turistička ponuda po kojoj je Baranja turistički i prepoznatljiva je smještajna infrastruktura u obliku autohtonih seljačkih gospodarstava koja su uređena u etno stilu te ih vode obitelji. Ukoliko ne postoje mladi naraštaji koji su voljni ostati u Baranji te preuzeti obiteljski posao, onda ne postoji ni mogućnost za daljnim tendencijama razvoja ruralnog turizma u Baranji.

Tab. 4 Broj nepismenih, bez školske spreme i visokoobrazovnog stanovništva 2001. i 2011. u Baranji

	Broj stanovnika (više od 15 godina)		Broj nepismenih stanovnika		Broj stanovnika bez školske spreme		Broj visokoobrazovnog stanovništva	
	aps	rel	aps	rel	aps	rel	aps	rel
2001	35683	100	1149	3,2	1592	4,5	2107	5,9
2011	33472	100	580	1,7	941	2,8	2665	8

Izvor: Šašlin, 2005a i Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Državni zavod za statistiku

5. Planovi i prijedlozi za nove turističke atrakcije Baranje

Turistička zajednica Baranje 2016. godine predala je na natječaj za financijsku potporu sedam projekata prekogranične suradnje. Prvi projekt vezan je uz festival u Mađarskoj po imenu *Festival u Vražjem kotlu* kojeg organiziraju stari hipijevci, a u Baranji se održava *Festival slame* koji organiziraju mladi hipijevci na kojem se rade skulpture od slame. Cilj je uklopiti ta dva festivala u jedan događaj koji bi trajao tjedan dana te bi posjetioци na taj način s jednom kartom zapravo mogli sudjelovati na oba festivala. U taj projekt uklopljen ruta *Mistična Baranja* koja bi promovirala mitove i legende s obje strane granice (Legenda o Crvenoj Marti, Rimsko groblje, Dvije uklete kuće, itd.). Sljedeći projekt je *Ruta Jozefa Angstera*. Jozef Angster je njemačkog porijekla, ali je izrazito značajan za Baranju budući da je rođen u selu Jagodnjak u Baranji i jedan je od najvećih izrađivača orgulja u povijesti Europe. Njegove orgulje krasi crkvu Notre Dame u Parizu i crkvu sv. Stjepana u Budimpešti, ali i dvije crkve u Karancu. Cilj je napraviti rutu koja bi povezivala sve njegove radove u Baranji, a početna točka bi bio Pečuh. Treći projekt je *Ruta izgubljenih recepata* u suradnji sa Srbijom čija bi polazišna točka bila Čačak. Četvrti projekt je *Fly Croatia* u suradnji s nekoliko aerodroma. Cilj projekta je staviti u funkciju nekoliko sportskih aerodroma za lake letjelice, jer za njih nema kontrole leta, već se može sletjeti na bilo koje označeno polje za to. Peti projekt je *Virtualni let padobranom*. Šesti projekt je *Ruta reformatorskih crkvi* koji će se pokušati ostvariti u suradnji s Mađarskom. I zadnji projekt je hologram bake koja će biti obučena u tradicionalnu narodnu nošnju te dočekivati ljude u Etnološkom centru baranjske baštine. Osim već gotovih projekata u Baranji postoji još potencijala za razradu novih projekata te unaprjeđenje turističke ponude. Na prostoru Baranje ima nekoliko pustara koje su nekad predstavljale radnička i ujedno stambena naselja, a danas su u potpunosti napuštena. Moguća je njihova prenamjena u turističke svrhe, primjerice u Turističko informativni centar Baranje, vinski hotel ili living history muzej. Također, dobro bi bilo osnovati organizaciju koja bi bila zadužena samo za turizam na seoskom gospodarstvu na prostoru Baranje ili možda na nacionalnoj razini. Primjerice, u Austriji postoji organizacija *Urlaub am Bauernhof (Farm Holidays)* koja na nacionalnoj razini okuplja sva obiteljska gospodarstva koja se bave turizmom te brine promociji, politici kvalitete i edukaciji svojih članova (Grgić i dr., 2015). U Baranji postoje tri turističke zajednice: Bilje, Draž i Baranja, no turističke zajednice su u većini slučajeva više informativne te se ne mogu usmjeriti na umrežavanje samo jednog oblika turizma, pogotovo kada se radi o tri turističke zajednice.

6. Zaključak

Zaključno, nesumnjivo je da se Baranja sve značajnije razvija kao jedna od glavnih destinacija kontinentalnog turizma Hrvatske. Svake godine bilježi sve veći broj dolazaka i noćenja turista kako domaćih tako i stranih te se povećava i broj smještajnih kapaciteta. Glavne destinacije ruralnog turizma Baranje su općina Bilje koja je prostorno blizu Osijeku i PP Kopački rit i općina Kneževi Vinogradi koja je blizu PP Kopački rit. Međutim općine Čeminac i Darda koje su blizu Osijeka ne razvijaju ruralni turizam, stoga je za razvoj ruralnog turizma puno značajnija blizina PP Kopački rit nego Osijeka čime je prva hipoteza polovično potvrđena.

Prema gospodarskim pokazateljima općina Bilje ima najveći udio zaposlenih te diverzificiranu ekonomiju što možemo povezati s ruralnim turizmom, ali prije svega s blizinom Osijeku. Preostale JLS koje vode po broju zaposlenih su Beli Manastir, Čeminac te Kneževi Vinogradi. Beli Manastir prednjači zbog svoje regionalne funkcije u Baranji, Čeminac zbog blizine Osijeku, a Kneževi Vinogradi zbog velike zaposlenosti u poljoprivredi te možemo pretpostaviti da je ovdje bitan faktor i ruralni turizam. Obzirom na demografske pokazatelje jedino općina Bilje bilježi pozitivne demografske trendove, no uzrok tome su rastući gospodarski trendovi općine Bilje čime druga hipoteza nije u potpunosti potvrđena.

Na primjeru naselja Bilje, Karanac i Zmajevac vidljivo je kako razvoj jednog oblika turizma može uzrokovati razvoj ostalih turističkih usluga, brendirati naselje u smjeru tog turizma te fizionomski, pa i funkcionalni transformirati prostor čime je treća hipoteza potvrđena. Razvoj turizma na seoskom gospodarstvu je brendiralo naselje Karanac kao etnoselo te turizam u Karancu više ne predstavlja sekundarnu djelatnost kao što je u ostalim naseljima Baranje, već primarnu. Pojava i razvoj cikloturizma u Bilju je utjecala na razvoj drugih turističkih usluga (smještajnih, gastronomskih,...), ali i djelatnosti povezanih s biciklizmom (prodaja, popravak,..). Zbog blizine Osijeku, a jeftinijeg prenoćišta, Bilje danas sve više preuzima turističke smještajne usluge Osijeka. Povoljne fizičkogeografske uvjete za vinogradarstvo naselje Zmajevac je usmjerilo i na razvoj vinskog turizma. Iako većina vinskih podruma ne pruža turističku uslugu, velik dio vinskih podruma je obnovljen te će vjerojatno sve većih broj njih i početi pružati turističku uslugu. Osim funkcionalno, naselja Karanac, Bilje i Zmajevac se i fizionomski razlikuju od ostalih naselja Baranje, ali i međusobno. Karanac je naselje u kojem su svi objekti usmjereni ka tradicionalnoj gradnji, u Bilju je prisutna novija gradnja te dobro uređene obiteljske kuće na više katova u kojima se nudi smještaj, a kada prolazite naseljem Zmajevac nemoguće je ne uočiti nakon svakih desetak metara vinski podrum zakopan u lesu ili kuća iza koje se on krije.

I zaključno, prema indeksu demografskih resursa i demografskim trendovima Baranju ne čeka svjetla budućnost. Iako je stupanj obrazovanja stanovništva na puno većoj razini, problem je što takva skupina ljudi nastoji napustiti Baranju jer im je teško naći svoju perspektivu u za njih besperspektivnoj Baranji. No, prema razgovoru s predstavnicima TZ Baranje neizostavno je napomenuti njihovu volju, brojne ideje te ambicioznost da Baranja postane turistička regija broj jedan kontinentalnog turizma u Hrvatskoj.

7.Literatura i izvori

A) Literatura:

1. Beuk, N., 2014: *Problemi i mogućnosti regionalnog razvoja Baranje*, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu
2. Blažević, Z., Bosnić, I., Tubić, D., 2013: Analiza poslovanja agroturizma na području Slavonije i Baranje, *Ekonomski vjesnik* 2, 683-694,
3. Bognar, A., 1990: *Geomorfologija Baranje: znanstvena monografija*, Savez geografskih društava Hrvatske, Zagreb
4. Grgić Z., Franić, R., 2002: Agroturizam na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu u Hrvatskoj – Pretpostavke i izgledi razvitka, studij slučaja, *Agriculturae Conspectus Scientificus* 67(3), 131-141.
5. Grgić, I., Gudelj-Velaga, A., Zrakić, M., 2015: Agroturizam u Republici Hrvatskoj i nekim državama Europske unije, *Agronomski glasnik* 1-2, 61-74,
6. Klemenčić, M., 1993: Baranja, povjesno-geografski pregled, *Studia ethnologica Croatia*, 4 (15-21),
7. Kutí, A., 2006: *Ruralni turizam Baranje*, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu
8. Lončar-Vicković, S., Stober, D., 2010: Proučavanje rasporeda društvenih djelatnosti u Baranji – prilog prostornom planiranju, *Tehnički vjesnik* 17, 83-91,
9. Lukić, A., 2012, *Mozaik izvan grada – tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Meridijani, Samobor,
10. Mišetić, R., Nejašmić, I., 2010: Sintetični pokazatelj demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora, *Hrvatski geografski glasnik* 72/1, 49-62,
11. Kordej de Villa, Ž., Pejnović, D., 2015: Demografski resursi kao indikator i čimbenik dispariteta u regionalnom razvoju Hrvatske, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 24/3, 321-343.
12. Šašlin, P., 2005a: Demogeografski razvoj Baranje 1991. -2001., *Hrvatski geografski glasnik* 67(1), 81-97,
13. Šašlin, P., 2005b: Demografske perspektive Baranje – rezultati terenskog istraživanja, *Migracijske i etničke teme* 21 (1-2), 111-121.

B) Izvori:

1. Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Vijesti:
<http://www.mint.hr/default.aspx?id=37952> (25.07.2017.),

2. Osječko-baranjska županija, 2017: *Masterplan turizma Osječko-baranjske županije*, http://www.obz.hr/hr/pdf/strategija/2017/master_plan_turizma_obz.pdf (25.07.2017.),
3. Lokalna akcijska grupa Baranja, 2016: *Lokalna razvojna strategija*, <http://www.lag-baranja.hr/lag/images/dokumenti/LRS-2014-2020-LAG-Baranja.pdf> (25.07. 2017.),
4. Turistička zajednica Baranje, 2015: *Strategija razvoja Etnološkog centra baranjske baštine*, <http://www.tzbaranje.hr/UserFiles/file/info/strategija-razvoja-etnolo%C5%A1kog-centra-baranjske-ba%C5%A1tine.pdf> (28.07.2017.),
5. Lokalna akcijska grupa Baranja, 2014: *Lokalna razvojna strategija*, <http://lag-baranja.hr/lag/images/dokumenti/LAG%20Baranja-Strategija-duza-verzija.pdf> (28.07.2017.),
6. Turistička zajednica Osječko-baranjske županije, 2017: *Turistički promet po turističkim zajednicama*, (02.09.2017.),
7. Državni zavod za statistiku, 2015: *Program publiciranja:Dolasci i noćenja turista 2014.*, www.dzs.hr, (01.08.2017.),
8. Državni zavod za statistiku, 2016: *Program publiciranja:Dolasci i noćenja turista u 2015.*, www.dzs.hr, (01.08.2017.),
9. Državni zavod za statistiku, 2017: *Program publiciranja:Dolasci i noćenja turista u 2016*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
10. Državni zavod za statistiku, 2002: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2001*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
11. Državni zavod za statistiku, 2003: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2002*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
12. Državni zavod za statistiku, 2004: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2003*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
13. Državni zavod za statistiku, 2005: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2004*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
14. Državni zavod za statistiku, 2006: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2005*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
15. Državni zavod za statistiku, 2007: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2006*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
16. Državni zavod za statistiku, 2008: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2007*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
17. Državni zavod za statistiku, 2009: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2008*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),

18. Državni zavod za statistiku, 2010: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2009*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
19. Državni zavod za statistiku, 2011: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2010*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
20. Državni zavod za statistiku, 2012: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2011*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
21. Državni zavod za statistiku, 2013: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2012*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
22. Državni zavod za statistiku, 2014: *Program publiciranja:Turizam, kumulativni podaci u 2013*, www.dzs.hr,(01.08.2017.),
23. Državni zavod za statistiku, 2013: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: zaposleni prema područjima djelatnosti, spolu i starosti*, www.dzs.hr (25.08.2017.),
24. Državni zavod za statistiku, 2003: *Popis stanovništva 2001 godine: zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po položaju u zaposlenju, djelatnosti i spolu, po gradovima/općinama*, www.dzs.hr (25.08.2017.),
25. Državni zavod za statistiku, 2003: *Popis stanovništva 2001. godine: stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, www.dzs.hr, (28.08.2017.),
26. Državni zavod za statistiku, 2013: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, www.dzs.hr (28.08.2017.),
27. Državni zavod za statistiku, 2005: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.- 2001.*, CD-ROM, Zagreb (01.09.2017.)
28. Turistička zajednica Baranje, *Odredišta: Karanac*, <http://www.tzbaranje.hr/hr/> (09.09.2017.),
29. Turistička zajednica Baranje, 2016: *Turistički promet turističke zajednice Baranja* (10.09.2017.),
30. Turistička zajednica Baranje, *Smještaj*, <http://www.tzbaranje.hr/hr/> (12.09.2017.),
31. Biljski krokodil, <http://biljski-krokodil.com/> (16.09.2017.)
32. Turistička zajednica općine Bilje, *Rekreacije:Biciklirajte Baranjom*, <http://tzo-bilje.hr/> (11.09.2017.)
33. Turistička zajednica Osijeka, <http://www.tzosijek.hr/biciklom-kroz-osijek-i-okolicu-67> (10.09.2017.)
34. Turistička zajednica Baranje, *Odredišta: Zmajevac*, <http://www.tzbaranje.hr/hr/> (13.09.2017.)

35. Državni zavod za statistiku, 2013: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema završenoj školi i obrazovnim područjima po gradovima/općinama*, www.dzs.hr (11.09.2017.),
36. Državni zavod za statistiku, 2013: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011: stanovništvo staro 10 i više godina prema spolu, a nepismeni i prema starosti*, www.dzs.hr (11.09.2017.),

Popis tablica:

Tab. 1 Kapaciteti za razvoj ruralnog turizma Baranje 2013. godine

Tab. 2 Dolasci i noćenja domaćih i stranih turista 2009.-2016. godine u Baranji

Tab. 3 Stopa ukupne promjene stanovništva između dva popisa (2001. i 2011.) po JLS Baranje

Tab. 4 Dolasci i noćenja turista 2016. godine u naselju Karanac

Tab. 5 Udio mladog, zrelog i starog stanovništva 1991., 2001., 2011. u Baranji

Tab. 6 Broj nepismenih, bez školske spreme i visokoobrazovnog stanovništva 2001. i 2011. godine u Baranji

Popis slika:

Sl. 1. Upravno – teritorijalna organizacija i stupanj urbaniziranosti Baranje 2010. godine

Sl. 2 Dolasci i noćenja turista u Baranji za razdoblje 2009.-2016.

Sl. 3 Dolasci i noćenja turista u općini Kneževi Vinogradi u razdoblju 2001.-2016.

Sl. 4 Dolasci i noćenja turista u općini Bilje u razdoblju 2001.-2016

Sl. 5 Zaposleni u području Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane po JLS Baranje 2011. Godine

Sl. 6 Udio zaposlenih po područjima djelatnosti u Baranji

Sl. 7 Udjeli zaposlenih i nezaposlenih u aktivnom stanovništvu Baranje 2011. Godine

Sl. 8 Udio zaposlenih po područjima djelatnosti u općini Bilje

Sl. 9 Udio zaposlenih po područjima djelatnosti u općini Kneževi Vinogradi

Sl. 10 Broj stanovnika za naselja Bilje, Karanac i Zmajevac u razdoblju 1857.-2011.

Sl. 11 Objekti s turističkom usugom i napušteni objekti naselja Karanac

Sl. 12 Vila Baranja – primjer turizma na seoskom gospodarstvu

Sl. 13 Apartmani Biljski krokodil u Bilju

Sl. 14 Primjer napuštenog objekta u centru Bilja

Sl. 15 Turistička ponuda i napušteni objekti sjevernog dijela naselja Bilja

Sl. 16 Turistička ponuda i napušteni objekti južnog dijela naselja Bilja

Sl. 17 Vinski podrumi u Zmajevcu

Sl. 18 Turistički i napušteni objekti sjevernog dijela naselja Zmajevac

Sl. 19 Turistički i napušteni objekti južnog dijela naselja Zmajevac

Sl. 20 Napušteni objekt u Zmajevcu moguć za prenamjenu u turističke svrhe

Sl. 21 Indeks demografskih resursa po JLS u Baranji

